

Refleksiivisyystaidot

ja sukupuoli ohjaavassa koulutuksessa

”Elämme yhä vuorovaikutuksellisemmassa ja kommunikatiivisemmassa maailmassa. Sekä miehiltä että naisilta vaaditaan yhä parempia refleksiivisyystaitoja ja kykyä elämänsä reflektointiin osana koulutuksessa tapahtuvaa vuorovaikututusta”, kirjoittaa Piia Silvennoinen, joka tarkastelee artikkelissaan sukupuolten refleksiivisyystaitojen eroavuuksia ohjaavassa koulutuksessa.

USEAT TUTKIMUKSET (mm. Julkunen 2003; Kortteinen 1992; Lupton 1998; Ronkainen 1999) tuovat esille sen, että myöhäismodernissa yhteiskunnassa vaadittu reflektiivinen vuorovaikutus on helpompaa naisille kuin miehille. Raija Julkunen (2003) toteaa ikätutkimuksessaan, että miesten kyvykyys reflektoida elämäänsä on sidoksissa ammattiin ja koulutukseen. Ainoastaan analysoinnin ja kirjoittamisen ammattilainen, tohtoriksi väitellyt mies oli Julkunen tutkimuksessa valmis ja kykenevä refleктоimaan elämäänsä refleksiivisyyskulttuurin vaatimalla feminiinillä avoimuudella. Reflektiivisyys tarkoittaa tässä yhteydessä yksilön kykyä pohdiskella omaa elämäänsä ja olla dialogisessa vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Refleksiivisyys taas viittaa yhteiskunnan koko toiminnan muuttumiseen enemmän yksilöön itseensä viittaavaksi ja siihen, että reflektiivinen vuorovaikutus on lisääntynyt kaikilla elämänalueilla. Käsitteet kuvaavat yhteiskunnan muutosta sekä mikro- että makrotasolla.

Suvi Ronkaisen (1999) mukaan naisten parempi kyky reflektiiviseen vuorovaikutukseen on seurasta historian saatossa kehittyneestä työnjaollisesta joustavuudesta, joka on mahdollistanut naisten hakeutumisen miesten töihin. Miehille vastaavaanlainen siirtymä ole onnistunut. Naisille työnjaossa avautuneet mahdollisuudet ovat rakentaneet sellaista subjektiviteettia, jolle on ominaista moniselitteisyyden sietokyky ja perspektiivien vaihto. Naisten puhe on tunnepuhetta. Naiset puhuvat omasta tilanteestaan persoonallisina kokijoina ja rönsyilevästi. Miesten puhe puolestaan on niukkasanaista asiantuntijapuhetta. Miehet välttävät puheessaan emotionaalista ja ei-faktuaalista tietoutta. (Emt.) Raija Julkunen (2003) puhuu naistapaisesta käyttäytymisestä ja Matti Kortteinen (1992) mykistä miehistä ja pohdiskelevista naisista. Kyselevä ja itseään pohdiskeleva subjekti on useammin keskiluokkainen nainen kuin mies (Julkunen 2003, 57–58).

Kyse on myös miesten ja naisten itsensä esittämisen ja jäsentämisen eroista. Naiset esittävät itseään tuottamalla puhetta yksityisestä elämänpäästä, esimerkiksi kodista ja siihen liittyvistä asioista. He jäsentävät elämänsä yksityisen ja henkilökohtaisen elämään liittyvän tematiikan kautta. Miehet taas esittävät itseään puhumalla asioistaan julkiseen ja viralliseen sfääriin liittyvien seikkojen kautta. Esimerkiksi saavutukset julkisen elämän alueella kuuluvat miehille ominaiseen puhe-tapaan. (Hyvärinen ym. 1998, 9–10, 15–19.)

Deborah Luptonin (1998) mukaan mies- ja naistapainen käyttäytyminen määrittävät hyvin pitkälti sukupuolittuneiden tunneilmaisujen mukaan. Miehet kontrolloivat tunteitaan naisia paremmin - sukupuoliroolien ja sosialisointin mukaisesti. Varsinkin ikääntyvien miesten on vaikea muuttaa käyttäytymistään ja alkaa ilmaista itseään nyky-yhteiskunnan vaatimalla feminiinisellä tavalla – avoimuudella.

Toisaalta, esimerkiksi eräät naiselämäkertatutkijat suhtautuvat kriittisesti sukupuolten vastakkainasetteluun perustuvaan vertailuun ja sukupuolten jyrkkään erotteluun. He näkevät erottelun liian yksioikoisena ja konservatiivisena tulkintana sukupuolesta. 1990-luvun feministisessä keskustelussa alettiin puhua itsen esittämisen ja identiteetin performatiivisista ulottuvuuksista sekä niin identiteetin kuin sukupuoli-identiteetinkin monimäärittämisestä. Sukupuoliero tulisi käsitteellistää siten, että se antaisi mahdollisuuden tematisoida esimerkiksi naisten keskinäisiä eroja, kuten myös eroja yksittäisen ”naisen” sisällä. Näin tulkittuna nainen ei ole perusolemukseltaan tai sosialisointinsa perusteella passiivinen, fragmentaarinen ja relationaalinen ja mies aktiivinen, koherentti, lineaarinen ja autonominen. (Hyvärinen ym. 1998, 8–16.)

Sara Heinämaan (1996) mukaan sukupuolisuuden ymmärtäminen avautuu tutkimalla ja ymmärtämällä elettyjä merkityksiä sekä sukupuolittuneita

merkitysrakenteita. Sukupuoli näyttäytyy ihmisen olemisen tapana, tyylinä, joka ei redusoidu luonnollisen ja kulttuurisen rajoihin, vaan kulkee niiden poikki avoimena, epätäydellisenä ja dynaamisena. Sukupuolen ja seksuaalisuuden ymmärtäminen tyyppillisinä ilmiöinä vaatii tarkastelemaan elämän kokonaisuutta. Me emme toisin sanoen voi käsittää esimerkiksi nais-

puolisuutta, naiseutta emmekä naisellisuutta keskittämällä huomiomme joillekin tietyille elämänalueille, esimerkiksi suvunjakamiseen, rakkauselämään tai työnjakoon. Sen sijaan on tutkittava käyttäytymisen ja toiminnan jatku-moa yrittäen ymmärtää sen moni-

naisuutta. Näin toimintaa ja tekemistä luonnehtivat adverbit ”naisellisesti” ja ”miehisesti” osoittautuvat vähemmän harhaanjohtaviksi sukupuolen kuvaamisessa kuin yleisnimet ”nainen” ja ”mies”, jotka johtavat helposti ajattelemaan olioiden pysyviä rakenteita. Kyse on siis siitä, *miten* olemme, ei siitä *mitä* olemme. Toisin sanoen *tyylin* käsite auttaa paremmin ymmärtämään sukupuolijaon luonnetta, sitä että kyse ei ole vain elimistä ja ruumiintoiminnoista vaan esineistä, tiloista, kielestä ja ajatuksista.

Käsittäessämme sukupuoli-identiteetin tyylin identiteetiksi naiseus ja mieheys näyttäytyvät avoimena ja vaihtelevana. Voimme puhua esimerkiksi ”naisista” ilman, että oletamme olion tai ominaisuuden, jonka kaikki ”naiset” jakavat. Sukupuoli tyylinä antaa mahdollisuuden kuvata moninaisia olemisen tapoja ja sekoittaa teemoja kummastakin, naisellisen ja miehisen olemisen tyyleistä. (Heinämaa 1996, 132–163.) Näin tulkittuna avautuvat myös omassa tutkimuksessani esille tulevat naistapaisuuden ja miestapaisuuden tulkinnat suhteellisina ja monien tekijöiden summana (esimerkiksi sukupuoli, ikä, sukupolvi, luokka-asema, koulutus ja ammatti). Erilaiset käsitteet naiseudesta ja mieheydestä tuottavat

”ERILAISET KÄSITYKSET
NAISEUDESTA JA
MIEHEYDESTÄ
TUOTTAVAT ESIMERKIKSI
VUOROVAIKUTUS-
TILANTEISSA MONENLAISIA
PERFORMATIIVISIA TYYLEJÄ.”

esimerkiksi vuorovaikutustilanteissa monenlaisia performatiivisia tyylejä, jotka omassa tutkimuksessani ilmenevät pitkälti perinteisten sukupuoliroolien mukaisina.

MENETELMÄT JA AINEISTON ANALYYSI

Tämän artikkelin pohjana olevassa tutkimuksessa (Silvennoinen 2007) tarkastelin ohjaavan koulutuksen ESR-projektin merkitystä ikääntyvien pitkäaikaistyöttömien elämässä. Toimin projektissa ohjaavana kouluttajana vuosina 1997–1999. Nykyiseen koulutuspääomaan, yhtenä kulttuurisen pääoman alalajina (ks. Liljander 1999, 111), kuuluu kyky itsereflektioon. Itse-reflektiotaitojen omaksuminen on kuitenkin vahvasti yhteydessä yksilön ikään, sukupolveen, luokka-asemaan, koulutustautaan, ammattiin ja sukupuoleen. Keskeinen tutkimustulos onkin se, etteivät haastatteleman ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät kokeneet refleksiivisyytaitojen omaksumista koulutuksessa itselleen luontevana.

Haastattelin tutkimusta varten kahtatoista yli 45-vuotiasta pitkäaikaistyötöntä (viittä miestä ja seitsemää naista). Hain vastausta kolmeen kysymykseen, jotka koskivat ohjaavan koulutuksen merkitystä pitkäaikaistyöttömälle, iän merkitystä suhteessa koulutukseen, oppimiseen ja tulevaisuuteen sekä elämän tarinallisuutta.

Aineiston analyysi perustui tematisointiin ja tyyppittelyyn. Haastatteluisa esille nousseiden viiden teeman (ohjauksen ja ohjaavan koulutuksen merkitys, koulutuksen monet merkitykset, ikääntyvä pitkäaikaistyötön, ikäkokemukset ja -käsitkset sekä työssäoppimisjakso ja tukityöllistäminen) avulla pyrin jäsentämään haastateltavien kokemusta ohjaavan koulutuksen projektista. Yhdenmukaisuuksien pohjalta (tutkimusteemat) yhdistelin haastattelut ja loin niistä viisi tyyppitarinaa, miehistä kaksi ja naisista kolme. Käytin haastatteluaineistojen tulkintojen apuna myös muita projektin aikana tuotettuja materiaaleja (ohjauskeskustelut, haastateltavien taustatiedot,

omat päiväkirjamerkinnot). Pääasiallinen analyysimuoto on haastattelujen saattaminen tutkimustee- moja kuvaaviksi tyyppitarinoiksi, jotka kytkin teoreettiseen tietoon. Lopuksi kiteytin saadut tulokset käsitteelliseen muotoon.

HENKILÖKOHTAISET NAISET

Tutkimukseen osallistuneet naiset puhuivat sekä ohjauskeskusteluissa että haastatteluissa esimerkik- si työttömyydestään hyvin henkilökohtaisesti. Tun- teet ja niiden ilmaiseminen olivat keskeisessä osassa.

Sen sijaan miehet puhuivat niukkasanaisesti ja kontrolloivat tunteitaan naisia tiukemmin. Esimerkiksi työttömyyden vaikutukses- ta parisuhteeseensa mie- het puhuivat hyvin vähän. Miesten puhe oli myös naisia enemmän niin kutsuttua asiantuntijapuhetta. Miehet analysoivat omaa tilannet- taan naisia yleisemmällä ja

ei-henkilökohtaisella tasolla. Naisten puheessa kuu- luivat niin ilon, surun ja pettymyksen kuin odotuk- sen ja innostuneisuuden tunteet.

Naiset myös hakivat ja kokivat saavansa ohjaus- suhteessa (esimerkiksi liittyen työttömänä ole- miseen) sellaista tunnetukea, jota he eivät saaneet pari- suhteessaan. Naiset eivät pystyneet jakamaan työttö- myyskokemuksiaan perheittensä kanssa, koska eivät saaneet miehiltään riittävästi tunnetukea työttömyy- tensä keskellä (Silvennoinen 2007, 96), kuten lainaus Teijan tarinasta osoittaa:

Teija on kokenut työttömänä olemisen hyvin vai- keaksi ja raskaaksi. Hän on kokenut jäävänsä hy- vin yksin työttömyytensä kanssa varsinkin viimeis- ten vuosien aikana. Teijan mies työskentelee viikot toisella paikkakunnalla ja aikuistuvat lapset ovat pian muuttamassa pois kotoa. Aviomies ei ymmär- rä ja usko, että töitä ei ole helppo saada. Teijan tilannetta pahentaa se, ettei hän saa työmarkki- natukea, koska aviomiehen tulot ovat niin suuret. Hän on siis taloudellisesti riippuvainen miehestään.

Aviomies on patistanut Teijaa hakemaan töitä jopa muilta paikkakunnilta, koska töitä ei tunnu saavan kotikaupungista. Periaatteessa Teija olisikin valmis lähtemään töihin toiselle paikkakunnalle ja eroamaan. Teijan ollessa työtön parisuhde on toiminut paremmin silloin kun mies on ollut töissä toisella paikkakunnalla. Lapset ovat olleet se tekijä, joka on pitänyt yllä Teijan elämänhalua, vaikka välillä on tullut ajateltua itsemurhaakin.

Ohjauskeskustelut ja ohjaussuhde toimivat naisille kenttänä, jossa naiset kokivat tullessa ymmärretyksi ja kuulluiksi sellaisina kuin ovat. He pystyivät refleктоimaan tilannettaan ohjaavan kouluttajan kanssa. Ohjaussuhde sisältää elementtejä puhtaista suhteista. Anthony Giddensin mukaan tyypillisin puhdas suhde on parisuhde. Puhdas suhde rakentuu sille, mitä se antaa osapuolilleen (esimerkiksi rakkautta, turvallisuutta ja tukea). Puhtaan suhteen toimivuus perustuu osapuolten väliseen luottamukseen ja vuorovaikutukseen. Luottamus syntyy vuorovaikutuksessa ja toisen kiireettömässä kuuntelussa. (Giddens 1995, 1–5, 88–99, 185–187.) Luptonin (1998) mukaan naiset pystyvät tasavertaiseen ja vastavuoroiseen vuorovaikutukseen miehiä paremmin, minkä vuoksi puhtaat suhteet ovat naisille helpompia kuin miehille.

Ohjaavan koulutuksen aikana käydyissä ohjauskeskusteluissa naiset pystyivät keskustelemaan tilanteestaan, itsestään ja tulevaisuudestaan sekä refleктоimaan elämäänsä ohjaavan kouluttajan kanssa tavalla, johon he eivät esimerkiksi pystyneet omassa parisuhteessaan, kuten seuraava haastattelulainaus Riitan tarinasta kuvaa:

Piia: Olisitko sä toivonu sellaista enempi että, ohjaaja tai sanotaan, että niin kun mä sanoin, 'mee tonne'?

Riitta: Minulle se sopi hyvin. Se on vaikea sanoa, sopiiko se kaikille, mutta tuota sehän perustu siihen keskusteluun ja mitä sä olit saanut käsityksen minusta ja minusta, ja minä itse olen sitä mieltä, että jos haluaa tuommoisen [ohjaavan koulutuksen projektin] rakentaa sen ihmisen omien kykyjen, halujen ja kiinnostusten kohteiden tämmösten perusteella siitähän huolimatta, ettei hän itse tiedä

mikä olis semmonen harjoittelupaikka niin juuri tämmönen tuntemus, että kouluttaja tuntee hieman ja hahmottaa sitä ihmistä ja mitä tässä vois olla sellaisia ... Sitten siltä pohjalta ehdottaa. Mä tykkään, mulla olis monta asiaa lokahtanut paremmin, jos joku muukin olis tehnyt niin kun sinä, että vähän niin kun työntänyt, että 'mene vaan, kyllä sinä siellä pärjät'. En tiedä missä olisin tänä päivänä jos joku olis niin mulle ennenkin niin tehnyt. Mä arvotan sellasta.

Piia: Eli olisit tavallaan niin kun kaivannut tukea niissä päätöksissä?

Riitta: Sana tuki on varmaan se oikee sana. Et siinä, se on ihan sama asia kun tuota mä rupesin taisteleen sitä [sana poistettu], niin mä olisin toivonut, että kun mä olin tukenu tavattomasti mun ex-puolisoo hänen urallaan. Ja hän kyllä anto siitä positiivista palautettakin ... niin tuota kun hänen olis pitäny tehdä se minulle niin hänellä ei ollut haluja, kykyjä eikä resursseja. Ja sen kyllä koin hirveen rasakaana. Mikään ei ole niin tärkeää kuin läheisen ihmisen tämmönen [tuki] ... jotenkin sellanen että ...

Ohjaava kouluttaja toimii ohjattavalleen *refleksiivisenä toisena*. Refleksiivisen toisen käsite perustuu käsitykselle, jonka mukaan ihminen ei voi ymmärtää itseään ilman vuorovaikutusta toisen kanssa. Minuus ja identiteetti löytyvät ainoastaan autenttisisuhteissa toisiin. Yksilö voi ymmärtää itseään ja identiteettiään toisen/toisten kautta, refleksiivisessä suhteessa. Itse-reflektio mahdollistuu refleksiivisessä suhteessa toiseen. (Silvennoinen 2007, 56.) Käymissäni ohjauskeskusteluissa nimenomaan naiset pystyivät refleктоimaan identiteettiään ja tulevaisuuttaan ohjaavan kouluttajan kanssa. Tätä kuvaa esimerkiksi katkelma tulevaisuutensa suhteen varovaisen Riitan haastattelusta:

"Olettaisin, että minä olen opiskelemassa, mutta en oikeastaan enää tee ... tämmösiä niin ku viimeisen päälle. Nyt on monta kertaa elämässä sattunut että, että elämässä kaikki. Se on niin kuin korttitalo, joka hajoaa yhtäkkiä. Mä en niinku hirveesti enää rakenna tällaisia valmiita suunnitelmia että, että ... mä otan kaiken irti tästä työssäolojaksosta, sen jäl-

keen mä hakeudun koulutukseen ... mä katon vaan miten tää menee”.

ITSELLISET MIEHET

Naiset ovat perinteisesti vastanneet perheen tunnetusta esimerkiksi hoivan ja huolenpidon muodossa, mikä näkyy myös siinä, etteivät haastattelemani miehet kyenneet reflektiivisyyteen naisten tavoin. Naiset ovat siis vanhastaan tuottaneet ja ylläpitäneet hoivaa ja miehet ottaneet sitä vastaan (Ahlqvist 1996, 130–145). Miehet eivät siis naisten tavoin ehkä tarvinneet reflektioivia keskusteluja ohjaavan kouluttajan kanssa, koska he kävivät niitä mahdollisesti omien puolisoitensa kanssa, mihin katkelma Jounin tarinasta viittaa:

”Parisuhteeseen ja perhe-elämään työttömyys on vaikuttanut siten, että parisuhteessa on ollut kireitä jaksoja aina silloin, kun työpaikkahakemukset eivät ole tuottaneet tulosta ja optimismi työllistymisestä on kariutunut. Vaimo on kuitenkin ollut Jounille suurena tukena ellei avovaimoa olisi niin Jouni olisi mielestään täysin tuuliajoilla. Hän ei edes uskalla kuvitella, minkälaista olisi olla työtön sinkkumies.”

Tätä olettamusta tukee myös tutkimukseni havainto, että työttömät naiset pystyivät toimimaan työsäkävillä miehilleen tunnetukena ja hoivan tuottajina sekä näkemään heidät moniulotteisemmin kuin mitä aviomiehet näkivät työttömät vaimonsa (Silvennoinen 2007, 89). Kari Vähätalon (1998) mukaan keskiluokkaisia arvoja toteuttava naisvaltainen auttamiskulttuuri on matalassa sosioekonomisessa asemassa oleville miehille outo, ja he kokevat sen keskustelukulttuurin ja toimintatavat itselleen vieraaksi, mitä seuraava haastattelulainauskin kuvaa:

**”HAASTATTELEMANI
IKÄÄNTYVÄT
PITKÄAIKAISTYÖTTÖMÄT
OVAT LAPSUUDESSAAN
JA NUORUUDESSAAN
SOSIAALISTUNEET
KOLLEKTIIVISEEN KASVATUS-
JA KOULUTUSKULTTUURIIN.”**

Piia: Sanoit että et kaikille puhu?

Matti: Niin ... vaikee tohon on vastata, mutta tuota tietennii että kysymyksetkin onsemmosia, että niihin nyt viittii vastata ... vastata tuolleen, ettei nyt mene ihan tuota ... liian, liian tuota syvällisiä eikä semmosia, että tuota ... jokuhan se on joka ihmisellä joku raja, johon se vastaa.

Vähätalon (1998, 109) tapaan onkin syytä kysyä, onko asiakkaan kannalta väärään sukupuoleen, väärään luokkaan ja väärään perheeseen kuuluvan tai samastuvan ammattiauttajan mahdollista riittävästi ymmärtää saati auttaa työtöntä.

Miehet tulkitsivat ja arvioivat ohjauskeskusteluja lähinnä konkreettisen hyödyn perusteella. Heille ohjauskeskustelun funktio kiteytyi tavalla tai toisella työllistymiseen. Miehet tulkitsivat projektissa syntyneet suunnitelmat omaksi ansiokseen. Heidän mielestään ohjauksella ei ollut suurta osuutta asiaan. Miehet pitivät esimerkiksi työllistymistään omana ansionaan tai antoivat siitä kunnian omalle sosiaaliselle verkostolleen. Kyse on vahvasta oman kunnian ylläpitämisen kulttuurista. Suomalaisessa mielenmaisemassa menestyminen työssä ja elämässä yleensä on itsestä kiinni (vrt. Kortteinen 1992).

SUKUPOULEN MERKITYS OHJAUKSESSA

Tutkimuksessani keskustelutilanteissa vaikuttivat pitkälti perinteiset sukupuoliroolit. Miehet eivät saaneet ohjauskeskusteluissa kansani kokemusta vertaisuudesta, mikä osaltaan selittänee heidän vähäpuheisuuttaan, tunnepuheen välttämistä ja asiantuntijapuheen käyttöä. Naisten kanssa taas syntyi kokemus vertaisuudesta, *refleksiivisestä*

toiseudesta. Esimerkiksi Teijan tarinassa korostuu ohjaajan merkitys sukupuolensa edustajana. Teija pystyi puhumaan elämästään vain naisen kanssa (Silvennoinen 2007, 86).

Päivi-Katriina Juutilaisen mukaan sukupuoliteitoisuus ja -herkkyys ohjaustyössä rakentuvat sille, että ohjaaja tunnistaa kontekstit, joissa sukupuolta tuotetaan. Tällaisia ovat esimerkiksi erilaiset rooliodotukset sekä vuorovaikutuksen ja toiminnan muodot. Ohjattavan sukupuoli vaikuttaa ohjauskeskustelun sisällölliseen kulkuun, ja on ohjaustilanteita, joissa sekä ohjaaja että ohjattavat kokevat itsensä sukupuolensa edustajiksi. Tällaisissa ”sukupuolisen vertaisuuden” tilanteissa, joissa esimerkiksi ”ollaan naisia molemmat ja ymmärretään nämä asiat samalla tavalla”, syntyy kokemus eräänlaisesta ”naistietoisuudesta”. Nämä vertaisuuden ja naistietoisuuden kokemukset muistuttavat feministisen ohjauksen ideaa, jossa ohjaajan ja asiakkaan tasaveroisuus perustuu juuri sille, että osapuolet ovat samaa sukupuolelta. (Juutilainen 2003, 185–186.)

Juutilaisen mukaan sukupuolisenä ohjaajalla on narratiivista, sosiologista ja kielikulttuurista kompetenssia. Narratiivinen kompetenssi on kyky kuunnella opiskelijan tarinaa ja astua tuon tarinan avulla opiskelijan maailmaan. Sosiologinen kompetenssi on tietoisuutta niistä biologisista, psykologisista ja sosiaalisista tekijöistä, jotka vaikuttavat naisten ja miesten asemaan yhteiskunnassa ja erilaisissa sosiaalisissa yhteyksissä. Sosiologinen kompetenssi merkitsee myös kykyä näiden tekijöiden eksplisiittiseen tarkasteluun ohjauksessa. Kielikulttuurinen kompetenssi on ohjaajan kykyä tunnistaa työssään sukupuoleen liittyviä kielellisiä elementtejä ja käyttää ymmärtävää ja moninaisuutta arvostavaa kieltä. Ohjaajalta vaaditaan myös kykyä naisten ja miesten ohjaukseen liittyvien uskomusten ja olettamusten kriittiseen arviointiin sekä omien tulkintojen kyseenalaistamiseen. Sukupuolisenä ohjaaja osaa analysoida oman henkilökohtaisen toimintansa vaikutusta ohjausprosessissa. (Juutilainen 2003, 206–208.)

Kaj Ilmosen mukaan asiakassuhteessa asiakkaat käyttäytyvät tunnepitoisemmin silloin, kun asiantuntijana on nainen. He purkavat kielteiset tunteensa ja pettymyksensä herkemmin naisiin kuin miehiin. Samoin asiakkaat liittyvät myönteiset tunteet naisten olemukseen. Asiakkaat myös odottavat ja sallivat naisasiantuntijalle tunnepitoisemman käyttäytymisen kuin miesasiantuntijalle. Siinä missä naisille

sallitaan tunneilmaisut osana asiantuntijatyöskentelyä, miesten odotetaan hallitsevan tunneilmaisuaan piilottamalla tunteensa. (Ilmonen 1999, 318.) Sari Näreen (1999, 263–299) mukaan tunnesäännöllä on taipumusta rakentua sukupuolispesifisti: samalla kun hegemoninen maskuliniteetti edellyttää tunteista etääntymistä, feminiinisyydiskurssi kannattelee tunteiden ilmaisua.

SUUREN MURROKSEN SUKUPOLVI JA ELINIKÄINEN OPPIMINEN

Parisuhteessa osapuolet voivat elää hyvin erilaisessa yksilöllistymiskehityksen vaiheessa. Tutkimukseni miehet ovat kiinnittyneet modernin yhteiskunnan identiteetin ja roolien määreisiin. Miehillä työ on keskeinen identiteetin määrittäjä. miehelle perhe ja vaimo ovat tunnetuen ja hoivan tuottajia. Sen sijaan nainen voi elää jo yksilöllistymiskehityksen seuraavaa vaihetta, jossa tyydytystä ei tuokaan enää roolien mukainen ”työliitto” vaan ”tunneliitto” ja henkilökohtaisten toiveiden täyttyminen. Tutkimukseni naiset ovat jääneet yllättävän yksin työttömyytensä kanssa, eivätkä he koe saavansa parisuhteessaan tukea mieheltään vaan joutuvat kokemaan työttömyyden vailla lähisuhteiden ymmärrystä ja tukea. (Beck-Gernsheim 2002, 54–84; Silvennoinen 2007, 89.) Nämä asiat vaikuttavat siihen, minkälaisia toiveita ja tavoitteita miehet ja naiset asettavat ohjauskeskusteluille ja kuinka he keskusteluissa toimivat.

Nykyinen jälkimoderni työn maailma on sosiaalisempi ja kommunikatiivisempi kuin aiempi, moderni työn maailma (Julkunen 2003, 45–46). Työorganisaatiot ovat alkaneet muuttua miesten taitoihin perustuvista organisaatioista kohti naisten taitoja hyödyntäviä organisaatioita. Tekniikka, perinteinen johtaminen ja byrokraattinen kieli ovat vaihtuneet kuunteluun, kommunikointiin, improvisointiin ja sosiaaliin taitoihin. (Häyrynen 1994, 190.) Työelämä on yksilöllistynyt ja tullut refleksiivisemmäksi. Tämä muutos ei kuitenkaan ole tavoittanut käytännössä kaikkia ihmisiä eikä maantieteellisesti kaikkia alueita. Muutos ei myöskään ole kaikille yhtä helppoa. Mitä vanhemmasta ikäluokasta on kysymys, sitä vaikeampaa on olla yksilöllisesti reflektiivinen ja ymmärtää työelämän

refleksiivisyyttä. Miehillä reflektiivisten toimintatapojen omaksuminen on työläämpää kuin naisilla.

Peter Alheitin (1994, 283–293) mukaan yhä useamman työelämässä olosta on tullut entistä katkonaisempaa, minkä vuoksi koulutuksen painoarvo yksilön elämässä lisääntyy, halusi hän sitä tai ei. Kun ihmisten elämässä on työelämäkulun rinnalle tullut koulutuselämäkulku, koulutus suunnittelussa tulisi paremmin ottaa huomioon yksilöiden sukupuolviikokemukset ja sukupuolten erot. Esimerkiksi suuren murroksen sukupolvelle (heti sodan jälkeen syntyneet ikäluokat) koulutuksella on ollut ensisijaisesti välineellistä arvoa. Heille nuoruudessa hankittu koulutus on mahdollistanut siirtymisen työelämään, ja keskeinen elämän sisältö on työ. (Kauppila 1996, 2002). Käsitys elinikäisestä koulutuksesta on tälle sukupolvelle varsin vieras.

Haastattelemiani ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät ovat lapsuudessaan ja nuoruudessaan sosiaalistuneet kollektiiviseen kasvatukseen ja koulutuskulttuuriin. Heille koulutus näyttäytyy opettajakeskeisenä ja autoritaarisena toimintana, jossa opetus ja oppiminen tapahtuvat hierarkkisesti ylhäältä alaspäin sisältäen vain vähän kaksisuuntaista kommunikaatiota opettajan ja opetettavan välillä. Nykyinen individualistinen kasvatukseen ja koulutuskulttuuri on refleksiivisempää ja tähtää elinikäisen oppimisen sisäistämiseen. Vaatimuksena on itseohjautuva ja refleктоiva oppija, jolla on hyvät vuorovaikutustaidot. (Hofstede 2001; Puurula 2002, 227–228; Vehviläinen 2001, 13.)

LOPUKSI

Tutkimuksessani pitkäaikaistyöttömät kokivat parhaimmaksi ohjauksen muodoksi toisilta työttömiltä saadun vertaistuen. Varsinkin miehet kokivat ryhmän keskinäisen vertaistuen tärkeäksi foorumiksi käsitellä työttömyyteen liittyviä tuntemuksia ja kokemuksia (Silvennoinen 2007, 55–57). Myös Heikki Pasanen (2007, 178, 192–201) tutkimuksessa kansakäymisen toisten vastaavassa tilanteessa olevien kanssa ohjaavan koulutuksen erilaisissa käytännöissä koettiin merkityksellisimmäksi tekijäksi uuden ammatillisen identiteetin työstämisessä. Esimerkiksi toisten samanlaisessa tilanteessa olevien juttujen kuunteleminen ja omien kokemusten kertominen

antavat mahdollisuuden vastavuoroisuuteen ja tasa-arvoiseen kohtaamiseen ja keskinäiseen kunnioitukseen (Pasanen 1998; Sennett 2003), kuten seuraavat haastattelulainaukset osoittavat:

Matti: [Ohjaavan koulutuksen projekti] oli koulutuksena seuraava, ja tuota tietysti siinä oli silloin se että, että ... tietysti lähti tavallaan ehtimään, kun siinä oli ikäjakausma annettu jo tuota pikkusen ylemmäks, niin rupes ehtimään jos löytyy samanikäisiä henkilöitä niin niin se kurssin, mikskä sitä nyt sanos, puheenaiheetkin on ehkä samalla tasolla kun pelekästään nuorten kanssa, monta kertaa kurssilla on enemmän, niin tuota voi tavallaan niillä kokemuksilla toisiaan auttaa.

Matti: Kyllä ja siinä [ryhmässä] tuota tavallaan sitten että ... tuli, keskusteli henkilöiden kanssa jotka oli eri aloilla jossain, niin minkälaisia mahdollisuuksia on ja mitä ne niin kun tarjoo. Siellä oli [x-alan] ihmisiä, jotka halus sitten tuota suuntautua [y]-puolelle ja ja itte tuota harrastan kesällä tuota, [harrastusta] ... tavallaan jos jotakin pysty sitten tukemaan jotakin henkilöä sieltä, että 'mee ihmeessä jos kerta on semmonen' ja pyrki kertomaan, että miten minä tekisin jos minä oisin, että tuota että mitä minä ottasin huomioon, hän itte tekkee ratkasun siinä.

Huomionarvoista on myös se, että haastattelemiani miehet eivät pystyneet keskustelemaan työttömyydestään omien ystäviensä kanssa. Miesten oma ystäväpiiri ei toiminut kenttänä, jossa olisi voinut käsitellä työttömyyttä. Miesten sosiaaliset verkostot aktivoituivat tilanteissa, joissa heillä oli oma palkkarahoitus mukanaan tullessaan töihin (esimerkiksi tukityöllistyminen projektissa). Työttömyys siis rapautti heidän sosiaalisia verkostojaan ja aiheutti yksinäisyyden ja häpeän kokemuksia, kuten seuraavat haastattelulainaukset valaisevat:

Matti: Ja sitten tuolla on mun koulukaverit, ja ne tietää, missä mä oon joskus ollu. Ja nyt ... se on tuota niin, tää on ihme, monesti sanotaan, että ihminen on ihmiselle susi tuota niin ... Siellä on niin mukava naureskella, että nyt sekin on tuota [työttömänä], ei mitään. Että tällaista.

Piia: Oliko sulla ennen sitä [ohjaavan koulutuksen

projektia] niin kun mitään tällasta tekemistä muiten työttömien kanssa?

Matti: Ei.

Piia: Joo. Sä tavallaan niin kuin olit yksin työttömänä?

Matti: Kyllä.

Piia: Oliko sulla ystäväpiirissä työttömiä?

Matti: Oli jotain.

Piia: Mutta heidän kanssaan et sitten?

Matti: Ei, ei ollenkaan, musta tuntuu että heillä oli samanlainen ongelma.

Piia: Joo, koetko sää että, tai onko sulla semmonen tunne että työttömät häpeää sitä työttömyyttään jopa niin paljon, että ne ei haluakkaan olla yhdessä, että mieluummin ollaan sitten vähän piilossa?

Matti: Mää luulen, että se on hyvin yleistä.

Piia: Mistä se sun mielestä johtuu?

Matti: Kyllä se ehkä sillain, tavallaan itsetunto romahtaa niin kun alenee ja tuntee olevansa erilainen. Toiset puhuu työstä ja itse ei voi keskustella siitä asiasta...

Piia: Ollenkaan?

Matti: Niin.

Ehkä tämän vuoksi työttömät miehet kokivat hyväksien, että ohjaavan koulutuksen projektissa he pystyivät keskustelemaan toisten samanlaisessa tilanteessa olevien kanssa ja saamaan tukea toisiltaan (Silvennoinen 2007, 57).

Sen sijaan naiset hyötyivät miehiä enemmän kahdenkeskisistä keskusteluista ohjaavan kouluttajan kanssa. Näissä keskusteluissa he puhuivat asioista, jotka liittyivät heidän yksityiselämäänsä (esimerkiksi parisuhde, lapset, äidin rooli) ja työttömyyteensä, kuten haastattelulainaus Riitan tarinasta osoittaa:

"Toisaalta kyllä mä tiesin että mä oon aika hyvä lastenkasvattaja ja tota tein kotonaolopäivästäkin työpäivän. Mutta tuota kyllähän se... arvottomuuden tunnetta... se peilautuu hyvin paljon siinä parisuhteessakin myöskin elikkä kun hän [aviomies] ei voi esitellä vaimoan, varsinkin kun hän on karriääri-ihminen itse niin... vaimo ei tee mitään. Niin hienosti kun kaikki sanoo, että 'onhan se hyvä olla hoitamassa lapsia kotona', mutta todellisuudessa maailma on niin raadollinen, että semmosella

ihmisellä ei ole mitään arvoa, ja tästä mä en tingi tippaakaan. Mä oon kokenu sen niin... se ei ole pelkästään sisäänrakennettu asia vaan mä oon nähny se ja kokenu sen."

Tutkimukseni mukaan naiset ja miehet hyötyvät ohjauskeskusteluista sukupuolisosialisaationsa mukaisella tavalla: naiset kahdenkeskisistä keskusteluista ja miehet ryhmäkeskusteluista. Tästä syystä miehille tulisi lisätä ryhmäohjausta, joka antaa heille mahdollisuuden sosiaalisten verkostojen luomiseen ja hyödyntämiseen. Ikääntyvät naiset tarvitsevat puolestaan miehiä enemmän kahdenkeskisiä ohjauskeskusteluja ohjaajan kanssa. Miesten ohjaus tulisi myös olla konkreettisiin, työllistymistä edistäviin asioihin keskittyvää ohjausta siinä missä naiset tarvitsevat tunnetukea ja ohjaajan toimimista *refleksiivisenä toisena*. Sen sijaan ohjaajan sukupuolella ei tutkimuksessani ollut ratkaisevaa merkitystä ohjaus- ja keskustelutilanteiden kulkuun. Tutkimukseni miehet ja naiset käyttäytyivät pitkälti sukupolvelleen ominaisten sukupuoliroolien mukaisesti.

Piia Silvennoinen
YTT/PhD
Yliopettaja/Principal Lecturer
Laurea-ammattikorkeakoulu

LÄHTEET

- Ahlqvist, K. (1996). Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa Ahlqvist, K. & Ahola, A. (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-Suomessa*. Helsinki: Edita, 129–148.
- Altheit, P. (1994). The 'biographical question' as a challenge to adult education. *International Review of Education* 40 (3-5), 283–298.
- Beck-Gernsheim, E. (2002). From 'living for others' to 'a life of one's own'. Teoksessa U. Beck & E. Beck-Gernsheim. *Individualization*. London: SAGE, 54–84.
- Giddens, A. (1995). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cornwall: Polity Press.

- Heinämaa, S. (1996). *Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences. Comparing values, institutions and organisations across nations*. 2. painos. London: SAGE.
- Häyrynen, Y.-P. (1994). Henkiset kyvyt, itsemäärääminen ja organisaatiomuutos. Teoksessa Kuusinen, J. & Heikkinen, E. & Huuhtanen, P. & Ilmarinen, J. & Kirjonen, J. & Ruoppila, I. & Vaherva, T. & Mustapää, O. & Rautoja, S. (toim.) *Ikääntyminen ja työ*. Helsinki: WSOY/Työterveyslaitos, 185–195.
- Hyvärinen, M. & Peltonen, E. & Vilkkö, A. (1998). Johdanto. Teoksessa Hyvärinen, M. & Peltonen, E. & Vilkkö, A. (toim.) *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 7–25.
- Ilmonen, K. (1999). Työelämä ja tunteet. Teoksessa Näre, S. (toim.) *Tunteiden sosiologiaa II. Historiaa ja säätelyä*. Helsinki: SKS, 299–324.
- Julkunen, R. (2003). *Kuusikymmentä ja työssä*. Jyväskylä: SoPhi. Juutilainen, P.-K. (2003). *Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskustelun rakentumisesta prosessina*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteen julkaisuja n:o 92.
- Kauppila, J. (1996). Koulutus elämänkulun rakentajana. Teoksessa Antikainen, A. & Huotelin, H. (toim.) *Oppiminen ja elämäntarhistoria*. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Helsinki: Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura ja Kansanvalistusseura, 45–108.
- Kauppila, J. (2002). *Sukupolvet, koulutus ja oppiminen. Tulkintoja koulutuksen merkityksestä elämänkulun rakentajana*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 78.
- Kortteinen, M. (1992). *Kunnan kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Liljander, J.-P. (1999). Pierre Bourdieu. Valikoiva erottautuminen koulutuksessa. Teoksessa Aittola, T. (toim.) *Kasvatustieteellisen teoreetikoita*. Helsinki: Gaudeamus, 105–128.
- Lupton, D. (1998). *The emotional Self – a sociocultural exploration*. London: SAGE.
- Näre, S. (1999). Sukupuolten tunnekuulttuuri ja julkisuuden intimisoituminen. Teoksessa Näre, S. (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Helsinki: SKS, 263–299.
- Pasanen, H. (1998). Refleksiivisen itseohjautuvuus käsitteen hahmotusta. Teoksessa Manninen, J. (toim.) *Aikuiskoulutus modernin murroksessa. Näkökulmia työllistymistä edistävän koulutuksen ja ohjauksen merkityksiin ja vaikuttavuuteen*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 158, 11–59.
- Pasanen, H. (2007). *Ohjaava koulutus merkitysten kenttänä – identiteetin muutos ja moniulotteisuus ammatillisessa rehabilitaatiossa*. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 121.
- Puurula, A. (2002). Aikuiskasvattajan roolimuuotos kollektiivisissa ja individualistisissa kulttuureissa. Teoksessa Sallila, P. & Malinen, A. (toim.) *Opettajuuksessa muutos*. Aikuiskasvatuksen 43. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura, 225–238.
- Ronkainen, S. (1999). *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Savioja, H. & Karisto, A. & Rahkonen, O. & Hellsten, K. (2000). Suurten ikäluokkien elämäntarhistoria. Teoksessa Heikkinen, E. & Tuomi, J. (toim.) *Suomalainen elämäntarhistoria*. Helsinki: Tammi, 58–73.
- Sennett, R. (2003). *Respect in a world of inequality*. New York & London: W.W. Norton & Company.
- Silvennoinen, P. (2007). *Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 303.
- Vehviläinen, S. (2001). *Ohjaus vuorovaikutuksena*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vähätalo, K. (1998). *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Artikkeli saapui toimitukseen 21.3.2011. Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 15.8.2011.*